

גליון

מעוללפת
ספירים

במשנתו של הבעש"ט הקדוש

פרשת
חיי שרה
גליון כ"ז

מאמר "חומר וצורה" [חלק א']

חומר, צורה, פועל, תכלית

השואל ארבע השאלות: מה, ממה, ממי, למה, וכדלהלן: "מה?" על הצורה, "ממה?" על החומר, "ממי?" על הפועל, ו"למה?" על התכלית.

כמו"כ ידוע מהגר"א מווילנא זי"ע"ה שכל אחד מארבע מרכיבים אלו מתחלק בפרטות לעשר זוויות: שלושה עומקים, ששה שטחים, ונקודה אחת בסיסית הנושאת אותה.

הנהגה ארבע אלו נזכרים בעיקר בשפת הראשונים, משא"כ בשפת ספרי התורה קרויים ארבע עלו בשמותם של ארבע העולמות הידועים: אצילות, בריאה, יצירה ועשיה.

אחד הדרכים הבולטים המופיעים בספרי הראשונים, הקבלה, המחשבה והחסידות, לתאר את תהליך ההתפתחות של המציאות ומהות קיומה, הוא באמצעות ארבע הדרגות המופרסמות הנקראים: חומר, צורה, פועל ותכלית, והגורם העיקרי שמתוכם לקימו של כל דבר הינו התכלית.

ארבע אלו הם דרכים שבאמצעותם אנו תופסים ומגדירים לעצמנו את כל דרגות המציאות הנראית לעינינו, ולכן הם מכונים בלשון הרמב"ם "סיבות הנמצאים", ועליהם ישאל

א ובספר "פתח הבית" לרבי אליעזר ליפמאן ז"ל מבראד יש חלק שלם המבוסס על סדר אלו הארבע דברים.

וראה מה שכתב הרמ"א ז"ל בספרו **תורת העולה** (ח"ב פ"א) וז"ל: **ולחיות כי לכל נמצא ארבע סבות שהם החומר והצורה והפועל והתכלית**, ואף בשכלים הנבדלים שאין בהן חומר וצורה מכל מקום יש בהן הרבה מה מצד השגת עצמן שהיא כדמות חומר והשגת עילתן שהיא כדמות צורתן. **כמו שמבואר בפרקי המרכבה בספר המורה וכתבוהו שאר החכמים, על כן באו התפילין הלכה למשה מסיני להיות מרובעים להורות על ארבע סבות אלו.**

כמו שכתב **רבי אברהם אבולעפיה** בספרו **אור השכל** (חלק א') וז"ל: וכבר כתבו אנשי החכמה בספיריהם שלכל מעשה יש ארבע סבות למציאותו. והם החומר והצורה והפועל והתכלית. **ויבארו כי התכלית היא הסבה היותר נכבדת שבהן, ובעדה נמצאו השלש**

ואם לא היגיע התכלית לא נשלמה כוונת כל התכלית, וההכרח הוא סבת כן טעם הכרח המועיל מבואר הוא, שהוא להגיע אל מה שכוון אליו בעל התכלית. כי תחלה עשה הדבר ואחר כך המציא לו תועלתו, ואחר כך עוד המציא לו הכרחי לקיומו, ואחר כך המציא לו התכלית. ואם כן התכלית היא סבת ההכרח, וההכרח הוא סבת התועלת, והתועלת סבת מציאות הנמצא. כלומר שלא נמצא דבר בלתי תועלתו והכרח מציאות הממציא הביאו להמציא הנמצא ותועלתו ואשר הוא הכרחי לו, כדי להגיע אל תכלית כוונתו שהיא הסיבה הראשונה, והיא האחרונה בעצמה.

וראה מה שכתב עוד בספרו הנקרא **"ספר השקש"** (חלק א' סימן א') וזה לשונו: ואני אמשיל לך **משל מורגש כדי שתבין מהות כוונתי** בזה העניין הנכבד. והמשל הוא שהארתיות הם בעלי חומר ומחמה הוא חומר אחד כולל אצל כולם, והוא הדיו והנה כל אות ואת אינה כי חלק מן הכללי, וכל חלק וחלק הוא מוכן לקבל הצורות כולן. והוא א"כ חומר מוכן לקבל כל הצורות האבות עליו אחר הכנות. וכשיקבל כל חלק הצורה הראויה לו שהיא תלויה ביד הסופר לתת הצורות ידועות אצלו לכל חלק, נשלמה כוונתו הראשונה הקרובה במציאות החומר ההוא. וצורתו זאת אשר קבל **ומפני שנודע והתבאר בחכמה הטבעית שכל מעשה יש ד' סבות למציאותו. והן, החומר, והצורה, והפועל, והתכלית. ויש לחומר צורה ולצורה חומר, ולתכלית פועל ולפועל תכלית. עד שהגיע ד' הסבות לראשיהם בהתחלתם.** ולא יתכן שלא תהיה גם לסופר כוונת תכלית רבות, כאומרך שתכלית כוונת זה הספר במה שכותבו להגיע אל הרווח ואל השכר שלוקח מן הכתיבה. ותכלית זו האחר גלגלת בה החכמה המצויה בלבן, וכן הכוונת רבות גם יש מי שכוונתו בהראותו חכמתו בספר להתגדל בעיני רואיו לבד. ויש מי שמוקד מהו תועלתו. ויש מי שכוונתו להראות במה שכותב גבורות חסדי השם עם בראוי ונפלאותיו ומעשיו הגדולים לחכמי הכלב, ולהעלותם ממדרגה למדרגה במציאות. ובכדי שיתדמו לו וכירו בוראם ויחלו חי העולם הבא באמצעות ספרו הנכתב. וזאת הכוונה לבדה היא אשר נאמר עליה שהיא לשם שמים.

וכן כתב הרמ"א ז"ל בפירושו למשלי (פרק י' פסוק טו) וז"ל: פועל צדיק לחיים כמ"ש למעלה שבכל דבר הוא חומר וצורה ופועל ותכלית וכן הוא בדברי עז"ה והחומר והצורה

הוא העצם והתואר שמחובר לעצם ופועל הוא האדם הנושא הפעולה וע"כ בא התכלית והפעולה אינו עקריית והוא בנייעה אך העיקר הוא התכלית כמו התבואה החרישה וזריעה אינן עקריית אך התבואה הבא מה הוא התכלית וזה שהצדיק אפילו הפעולה שאינו עקריית הוא ג"כ לחיים אצלו שהוא העיקר מכל העקרים אבל להרשע אפילו התבואה שהוא התכלית הוא ג"כ לחטאת שכל תכליתו הוא לעשות עבירות.

כמבואר בספרו של הרמב"ם **"מלות הגהיון"** (שער השיעור) בה"ל: **סבות הנמצאות ארבע, החומר והצורה והפועל והתכלית.** דמיון זה בענינים המלאכותיים, הכסא, דרך משל, חמרו - העץ, ופועלו - הנגה, וצורתו - דמיון זה בענינים המלאכותיים, הכסא, דרך משל, חמרו - משולש; או היעגול, אם הוא עגול; ותכליתו - הישיבה עליו. וכן הסיף, דרך משל, חמרו - הברזל, ופועלו - הנפת, וצורתו - האורך, ומטע הרוחב תודוד הקצוות, ותכליתו - שיהרג בו.

ואלו ארבע הסבות הן **מבוארות ונראות בעיניים המלאכותיים כולם.** כי כל אומן, אמנם יצייר הצורה אשר יציר בחומר - מה, עץ היה או ברזל, או חנושת, או שעווה, או זכוכית; בעבור כוונה יכוון אותה בכלי ההוא.

וכן הוא הענין בנמצאות הטבעיות, ראוי שנבקש בהם אלו הסבות בעצמן; זולת כי אנתנו לא נקרא התמונה והתאר בעיניים הטבעיים, צורה, אבל נקראת צורה בעיניים הטבעיים, הענין המעמיד אותו הענין המיוחד בו; אשר אילו יכלת לטלסוק מן הדבר ההוא, לא יהיה הדבר ההוא מאשי אותו המין.

דמיון זה, האדם, כי הוא מן הענינים הטבעיים, חמרו הוא החיות וצורתו הוא הכח המדבר, ותכליתו היא השתה המושכלות, ופועלו הוא אשר נתן לו צאת הצורה, (ויחיה לומר אותו הכח המדבר, כי ענין הפועל אצלו - ממצאה הצורות בחסרם) **והוא האל יתברך, אפילו לפי דעת הפילוסופים.** זולת שהם יאמרו כי הוא הפועל הרחוק ויבקשו לכל נמצא מיוחד - פועלו הקרוב. **כי אלו הסבות הארבע, מתן קרובות ומתן רחוקות.**

כמבואר בספר **עבודת ה' (הערוכה), שער א' עמוד א'**: כי בכל דבר נמצא מצטרות ארבע סיבות לחיותו, החומר והצורה והפועל והתכלית, על כן ישאל עליו **השואל ארבעה שאלות. מה הוא על הצורה, ממה הוא על החומר, ממי הוא על הפועל, ולמה הוא על התכלית.**

ה"כ בפירושו לספר יצירה (פ"א פ"ב) וז"ל: והן שרש ג"כ לד' עולמות אבי"ע שבי"א כלול מיו"ד ספי ולכן נאמר כולם בחכמה עשית, והן בשכל החומר והצורה והפועל והתכלית שבי"א כלול מעשרה ג' ענינים ו' חסותים ונקודה הנושאה כ"ל, והתכלית הוא היו"ד עצמה שהיא קודם במחשבתו והשטח הן קווצין של יו"ד ובמעשה התכלית הוא האחרון. ולכן אמרו סוף כי כ"ל ולכן שם היו"ה שבמחשבה היו"ד הוא הראשון ובמעשה שהוא אדני" היו"ד הוא האחרון. ולכן כל דבר הוא כלול מעשר כנגד היו"ד ומארבע נגד הד' יודין, והם במספר כל העשר כלל בד' שמא: עד ד' במצטרפם הן עשר. ובגופים כן נקודה וקו ושטח ועומק שהגוף כלול מכולם. **ובגוף מלאכות הן החומר והצורה ופועל ותכלית.**

ועי' עוד במבואר הגר"א לתיקו"ז תיקון טט.

שמקורם בארבע אותיותיו של שם הוי"ה, וכלהלין:

"עולם האצילות" הוא מכוון כנגד שורש ה"חומר" ה"היולי" הראשון שנאצל בראשונה מהשי"ת וכמש"כ הרמ"ע מפאנו¹, ואינו בו תפיסה והשגה לאדם בבחינת "אין", ובחומר היולי זה היה נכלל כל המציאות וכדעת הרמב"ן הידועה². "אין" זה שבבחינת "תוהו" הוא המצע והרקע אשר על גביו ומתוכו נבראת המציאות כולה.

לעומת זאת "עולם הבריאה" מתאר את הקניית הזהות והתואר העצמיים לאותו חומר ראשוני והתפתחותו מן ה"אין" אל ה"יש", והיינו שאף על פי שהוא עדיין מופשט לגמרי מהגדרות הרי הוא עומד בפני עצמו בקומתו וב"צורתו"³.

"עולם היצירה" מתאר את התרחבותו והתפשטותו של אותו החומר, והיינו מה שהוא מסתעף ומתפצל לכמה וכמה קבוצות, שדרות וקטגוריות, תחת החלוקה המפורסמת של ארבע היסודות וכדלהלן, ובמצב זה החומר מוכן למציאת פועל בסופו כדבר.

ואילו "עולם העשייה" מתאר את המצע הסופי והגמור, את הקיום הגשמי והחומרי של כל הבריאה, שהרי ידוע

שעשייה היא מלשון השלמה ותיקון⁴.

ה"חומר" היולי הראשון שנברא מרומז באות י' הראשונה של שם הוי"ה שאינו אלא כעין נקודה קטנה, ה"צורה" המתלבטת על אותו חומר מרומזת באות ה' הראשונה העשויה משלוש קווים שכנגד רוחב אורך ועומק, הביצוע הסופי המוציא את השלבים הקודמים אל הפועל וה"תכלית" מרומז באות ו' הנראה כצינור המגשר בין הרעיון להגשמתו, ושלב הגמר מרומז באות ה' האחרונה הנראה כמקדם ומפרט את העניין המופשט לחלקים מוגדרים ומציאותיים ברי רוחב אורך ועומק⁵.

ה"חומר" וה"צורה" מקבילים, כאמור, לעולמות אצילות ובריאה, ה"תכלית" מתבטאת בעולם העשייה שבו הדברים נשלמים ונעשים מתוקנים, ואילו ה"פועל" הוא האדם שהוא מבחר ה"יצירה"⁶ הבוחר מתוך רצונו החופשי לפעול במציאות על ידי תרי"ג המצוות, במחשבתו, בדיבורו, ובמעשיו⁷.

השי"ת, לעומת זאת, אינו מתואר כ"פועל" אלא כ"עילה" ו"סיבה", זאת מפני שמלבד ה"חומר" הוא גם ה"צורה" וגם ה"תכלית", שהרי הוא מקיים ומהווה את כל

¹ בלשון הקדש "בהו", והמלה מורכבת, כלומר בו הוא, כמלת לא תוכל "עשה" (שמות ח' יח) שמחוטר הרו' והאלף, עשו הוא.

² כמבואר בספר נחל יהודה לר' יהודה ליפשיץ מערעטש ז"ל (אות כז) וז"ל: היוצא לנו מכל זה שלשון בריאה זיקר בריאת העולם מורה שתחודש ה'ש ה'דק המאצילות או היולי הראשון שאיננו נתפס בשום שם ולכן נקרא אין ובהו שזוהו קבלת הצורה או היסודות ההיוליים ובלשון המקובלים עולם הבריאה נקרא יש שחרי ע"פ כבר קבלה איזה צורה אף שהיא דקה מן הדקה, ונקרא יסודות היוליים, אבל ע"פ נרגש בו הפרוד. מובן הדבר שהאצילות רחוקה מאד הרבה מן הבריאה. א"כ יש גם עולם הבריאה הוא דק ורוחני מאד עד שהיא היולי לעומת היצירה, אבל ע"פ נרגש גם בהבריאה פרוד וחלוק היסודות עד שנוכל לנתנו בשם יש משא"כ באצילות שהוא בלא שום פרוד ורק הכנה ונשמה להבריאה. לכן הושאל שם בריאה על נשמת הדבר כמו שבאמת הנשמה רחוקה הרבה מאד מהחומר שהיא ניתנת בו והכל שנתלשל בסדר, כל עולם היא נשמת העולם שהתחייב לוטמה ממנו וכל המציאות שנתלשלו כסדר.

³ ראה שם¹ הרה"ק מזידיטשוב ז"ע (ראה בספר סוד מרע ועשה טוב הוספת על עני דר. בעני רבא) וז"ל: ונ"ל שלכן תפסו חז"ל כמו הרמב"ן והאר"י ז"ל לשון היולי שהיא מלה יונית, כי ר"ת י"מלוך לעולם ועד", כי מעולם האצילות יורדת לבריאה ונעשית שם בחינת כתר רדלא ותיקן דבריאה ונקראה היכל ק"ק, וכמה בחינות שונות. והואיל וצומחות מן מלכות בא ה"ת" ל"י ימלאו כי מלכות מתפצלת לעולם על מטה.

⁴ ראה בספרו יונת אלם מהדורא בתרא מכ"ח ח"א פכ"ט.

⁵ וראה שם¹ המקובל רבי שמעון ברי עז"ל בפירושו בתם פ"ט על הוה"ק (ח"א דף טו) וז"ל: ולמה ואין כל הנשמה תחת השמש או למעלה, והוא מן האין התחלה ראשונה אבל ר"ב² כי היא כדמיון היולי אשר היו צורות האבנים העליונים נעלמים בקרבה עד שנגלו ונעשו בהוה, כלומר שילבשו צורה כל א' ואתה מדין או מרחמים. כמבואר בספר חסד לאברהם להרה"ק ר' אברהם מסלוניס ז"ע, ח"א עשרה מאמרות, סוד יציאת מצרים, עמי שכה.

⁶ ז"ל (בראשית א' א) ונתעו שמוע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור - בקבה" ברא כל הנבראים מאפסיס מחולטת ואין אצלנו בלשון הקודש בהוצאת ה'ש מאין אלא לשון "ברא" ואין כל הנשמה תחת השמש או למעלה, והוא מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט סוד ידק מאד, אין בו ממש, אבל הוא כח ממציא, מוכן לקבל הצורה, ולצאת מן הכח אל הפועל, והוא החומר הראשון, נקרא לינוים "היולי" ואחר היולי אל ברא דבר, אבל ידק ועשה, כי ממנו המציא הכל והלכשו הצורות ותקן אותן.

⁷ ודע, כי השמים וכל אשר בהם חומר אחד, והארץ וכל אשר בה חומר אחד - והקב"ה ברא עליו נשמה מאין, ועושים לבדם נבראים, והכל נעשה מהם.

⁸ והחומר הוא, שקראו היולי, נקרא בלשון הקדש "תוהו", והמלה נגזרה מלשונם (קדושין ע"ב) בתוהו על הראשונות, מפני שאם בא אדם לגזור בו שם, תוהו ונמלך לקוראו בשם אחר, כי לא לשב צורה שיתפש בה השם כלל והצורה הנלכשת לחומר הוא נקראת

¹ ז' כל זה ע"פ המבואר בפירושו מנחת עני על הרמב"ם להרה"ק רבי זוב בעריש משיאנוע ז"ע (מדע פ"א ה"א) שכתב וז"ל: והנה ענין ההשתלשלות מעולם לעולם מעליון לתחתון נקרא אצילות בריאה יצירה עשייה, וכמו כן על זה הדרך יש אף בענין כל נמצא בעצמו והוא מציאת הדבר בל פועל שהיא על דרך היולי זאת נקרא אצילות. והיציאה מן הכח אל הווייה וההגשמה נקרא בריאה וגידולה וצימוחה נקרא יצירה, ותכונת תכנייתה ודמותה נקרא עשייה, וביאר לנו הכתוב אשר כל כללות ענין חמציאות כולה לא יעשה דבר בבריאתה ולא שום פעל בפעולת הבריאה כי אם הכל רק כחוו ופעולתו ית' לבד וזאת היא ענין הכתוב כל הנקרא בשמי ובלכודי רמו על מציאת האצילות בראתו יצירתו אף עשיתיו כלומר אני אני הוא העושה את הכל ובינה זאת.

² וראה שם¹ הרה"ק מזידיטשוב ז"ע (ראה בספר סוד מרע ועשה טוב הוספת על עני דר. בעני רבא) וז"ל: ונ"ל שלכן תפסו חז"ל כמו הרמב"ן והאר"י ז"ל לשון היולי שהיא מלה יונית, כי ר"ת י"מלוך לעולם ועד", כי מעולם האצילות יורדת לבריאה ונעשית שם בחינת כתר רדלא ותיקן דבריאה ונקראה היכל ק"ק, וכמה בחינות שונות. והואיל וצומחות מן מלכות בא ה"ת" ל"י ימלאו כי מלכות מתפצלת לעולם על מטה.

³ ראה בספרו יונת אלם מהדורא בתרא מכ"ח ח"א פכ"ט.

⁴ וראה שם¹ המקובל רבי שמעון ברי עז"ל בפירושו בתם פ"ט על הוה"ק (ח"א דף טו) וז"ל: ולמה ואין כל הנשמה תחת השמש או למעלה, והוא מן האין התחלה ראשונה אבל ר"ב² כי היא כדמיון היולי אשר היו צורות האבנים העליונים נעלמים בקרבה עד שנגלו ונעשו בהוה, כלומר שילבשו צורה כל א' ואתה מדין או מרחמים. כמבואר בספר חסד לאברהם להרה"ק ר' אברהם מסלוניס ז"ע, ח"א עשרה מאמרות, סוד יציאת מצרים, עמי שכה.

⁵ ז"ל (בראשית א' א) ונתעו שמוע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור - בקבה" ברא כל הנבראים מאפסיס מחולטת ואין אצלנו בלשון הקודש בהוצאת ה'ש מאין אלא לשון "ברא" ואין כל הנשמה תחת השמש או למעלה, והוא מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט סוד ידק מאד, אין בו ממש, אבל הוא כח ממציא, מוכן לקבל הצורה, ולצאת מן הכח אל הפועל, והוא החומר הראשון, נקרא לינוים "היולי" ואחר היולי אל ברא דבר, אבל ידק ועשה, כי ממנו המציא הכל והלכשו הצורות ותקן אותן.

⁶ ודע, כי השמים וכל אשר בהם חומר אחד, והארץ וכל אשר בה חומר אחד - והקב"ה ברא עליו נשמה מאין, ועושים לבדם נבראים, והכל נעשה מהם.

⁷ והחומר הוא, שקראו היולי, נקרא בלשון הקדש "תוהו", והמלה נגזרה מלשונם (קדושין ע"ב) בתוהו על הראשונות, מפני שאם בא אדם לגזור בו שם, תוהו ונמלך לקוראו בשם אחר, כי לא לשב צורה שיתפש בה השם כלל והצורה הנלכשת לחומר הוא נקראת

וכל עוד יבואר בהמשך אי"ה.

עולם המלאכים - עולם הגלגלים - עולם החומר

והנה בספרי הקדמונים²⁷ אנו מוצאים חלוקה נוספת המונה ג' דרגות המשתלשלים מלמעלה למטה דהיינו מן האיני-סוף ועד הנבראים הגשמיים, כשגם הם מכונים "עולמות": הראשון הוא "עולם המלאכים" או "עולם השכלים הנפרדים", השני נקרא "עולם הגלגלים", והשלישי מכונה "עולם החומרי" או "עולם השפל" והוא מורכב מארבע היסודות, אש מים רוח ועפר²⁸.

המציאות וכמו שדרש הר"ק בעל התניא זי"ע" עה"פ "ואתה מחיה את כולם"י" - "אל תקרי מחיה אלא מהווה", ולכן השי"ת מכונה "סיבת הסיבות".

במשנת החסידות מתפרשים ארבע דרגות אלו לארבע שלבים שבהתנהגות האדם, שהם: מחשבה, רצון, כוחות הפעולה, וגמר הפעולה²⁹. עבודת האדם ה"פועל" (כוחות הפעולה; רוח) היא להעלות את ה"חומר" (רצון; חיה יחידה) על ידי שייתן לו "צורה" (מחשבה; נשמה) כך שבסופו של דבר יבוא הוא אל המטרה וה"תכלית" שליב³⁰ גמר הפעולה; נפש³¹,

שלשה דברים אלו הם דבר אחד אצל השם יתעלה, ולכן כאשר רצו המקובלים להניח דרכי הפעולות המתפשטים מהשם יתעלה בעולם, ופעולות התלקים בשבעה ספירות אשר תחלתן מן החסד, הניחו קודם זה הצורה, והתכלית, והפועל, רוצה לומר הכחות אלו, או כוונו אל השלשה דברים שהסכימו עליו הפילוסופים, באמרו שהשם יתעלה הוא השכל, והמושכל, והמשכיל, והכל הוא דבר אחד. ולכן קראו הכמה ובינה שהם מלות המזוים על שכל ומשכיל, והכתר הוא עצמות המשכיל. בהיות כי פעולת השם יתעלה על ידי הטלתו את עצמו, אמרו יוצר בראשית היא הבינה, והנה מעצתו ילבעל ספר אמונה שכתב, כי שלשה ספירות אלו הם היודע, והידוע, והדיעה, והוא הדבר אשר כתבת, אלו הם הדברים אשר ראיתי לכאור בדבר זה ומכל מקום הכל שב אל דבר אחד אשר אין שם פיירו ורבויו נתפשם הם.

י"ח כמו שמובא בספר³² **תניא** (שער היחוד והאמונה, פ"ב) בה"ל: "וכ' וק"ו בבריתא יש מאין שהיא למעלה מהטבע והפלא ופלא יותר מקריעתו של סוף עאי"ו שבהסתלקו כח הברוא מן הנברא י"ו יתן הבהר לאין ואפס ממש **אלא צריך להיות כח הפועל בנפעל ממידי לחיותו ולקיימו** וכן כח"י אותיות הדבור מעשרה אמורות שבהם נבראו ועו"צ נאמר ואתה מחיה את כולם **אל תקרי מחיה אלא מהוה דהיינו יש מאין.**

י"ט נחמה ט"ו.

כ' כמו שמבאר הרשב"י **בפרק מן האבות** (פ"ה, בתארים של הי' תיבדור): **והפלוסופים יתארו האל יתברך "סבת הסיבות", וכחורו בזה תאור ואל תאורו בשם פועל, מפני כי לכל דבר יש ארבע סבות, החומר, והצורה, והפועל, והתכלית.** כי חומר הכסא הם העצים, וצורתו היא הריבוע, והפועל הוא הגג, והתכלית הוא לישב עליו המלך. ואילו הם הסבות קריבוט. ויש סבות רחוקות כי האמר, ומהתכלית ישיבת המלך על הכסא (תאמר) כדי שישגשג. ומהתכלית התנשאותו לחיות אימה, ומהתכלית זה לישב המדינה, ומהתכלית זה להשלים רצון האל יתברך שרצה בקיום העולם. וכן לכל, **יש סבות רחוקות עד הסבה הראשונה יתברך, כי האל יתברך הוא תכלית זה המציאות, והוא פועל ואלו צורתו, והוא אמת תצריך העדו, יוצייר העדר העולם.** ואינו כזה מהגג, שבפניו העדו ולא יעדד הכסא. אבל הוא יתברך הוא צורת העולם, כי הוא קיומו. ועל זה נקרא "הי העולמים", ועל זה אמר (תנחומי ט"ו), **"ואתה מחיה את כולם". ואמרו במדרש "יצירה במדרש רבתי פ"ה ט"ז, ואתה מחיה לכולם.** ושמוהו שם, כמו בארשתי ש"ה, "לצמחה שלחתי", ולפי שהאל יתברך הוא פועל העולם וצורתו ותכליתו, הרחוקים. על כן קראוהו הפלוסופים "סבה אחת" ולא קראוהו פועל.

כ"א כמש"כ הר"ק רבי צדוק הכהן מלוזניץ זי"ע בפסרו ליקוטי אמרים (אות ט"ז) וז"ל: **כידוע מארבעה עולמות וארבע בורות הוא יצירה עשיה שהם נגד מחשבה ורצון וכוחות הפעולה וגמר הפעולה** שהוא גם כן ממש דוגמת ארבע חלוקות דמחשבה עצמה שנתבאר, וארבע חלוקות אלו הם גם כן בכל אלו הארבע הנוכרים על דרך משל במעשה שבה בית יש ארבע חלוקות תחילה קומה עציט ואבנים החומרים המצטרפים לבית ואחר כך משפם ומתקנים אלו לכתלים ואלו לתקרה וזה לרצפה וכיוצא בו ואחר כך עוסק בבנין ואחר כך נגמר העישה בית. וכן בכל הארבע הקצוות וידיעות שיש בכל דבר שהם חומר צורה מול תכלית הם ארבע מדרגות תחילה קומה עציט ואבנים הפועל שבנפעל הם שני האבות והנפעל הם שתי האמהות הנוכרים והצורה הוא כח הפועל שבחומר ומקורם הם ארבע מאותיות הרוי"ה ש"ו אבות ושני הרוי"ה אמהות נוכרך למעלה.

כ"ב כמובא מהמדרש מעלות זיע"א בספר³³ **מגיד דבריו ליעקב** (אות ט"ז) וז"ל: **והנה ידוע שכל דבר יש חומר וצורה מול תכלית** פ"י למשל של שריים. פועל הוא שדומה המלך ע"ה, התכלית הוא הספר כולו בכלל, החומר הם האותיות והצורה הם תמונת האותיות, דהיינו כל אות בא בתמונה יודעה כמו שקיבל מהפועל. ובענין א' שהפועל הוא ש"ה, התכלית הוא שנקשרו לעמוד על הדבר, דהיינו מה המציאות שלו כמו למשל ש"ה, כשנעמוד עליו שהוא אהבת השי" אליו והוא תכליתו של ש"ה, והחומר הם האותיות, והצורה הוא השכל שבאותיות המצרפן ועושה מאותיות הצירוף ש"ה עתה (והמבין יבין שם הדברים הם אן הראשון הוא בעשי' לבדו הוא היה בכללותו).

ונחזור לענין שתכלית בריאת האדם הוא בכדי שיעל העולמות לשרשו, דהיינו שמחזיין לאין מקדום על"י תורה ותפלה ועמ"ס ומדקדק להשי". אך באופן שחיזיק א"ע במדריגות אי"ן ומה"ו, והוה מדת מ"ה מתקן כל השבירות. היינו נפילת העולמות נעשו מתוקני ועולים על"י האדם שהוא במדריגת מ"ה. והנה נשהוה כן. הגם שאנחנו רואין שהגוף של האדם אין לו עלי' והוא עומד במקומו כאשר בתחלה. רק מעשה המצוות, דהיינו החומר, נקשרת בו על"י עשייתם, בחיבור הוא הפועל שלהם. והוא מכניס בהם הב' הנותרות, דהיינו תכלית וצורה, ומעלה אותו אח"כ להדיבור של המצו', כי אז כשעשה המצוה, שורה הדיבור על המצוי, והבן. ואז פנמיית העולם יש לו עלי', דהיינו הדיבור מה שאדם לומד ומתפלל ומבקר על המצוה. והדיבור הוא פנמיית, ועי"כ בכל יש לו עלי' להשי' בכוננת על הפועל.

וזהו כשאדם במדריגת אי"ן אז הדיבור יש לו עלי' לעולם הדיבור, כי בדבר ה' שמים נעשה. וזהו חיצוניות ועולמות יתקונו אי"ה בביאת הגואל, שהשי" יעלם בעצמו ולא יניחה לאדם להעלות אותם.

כ"ג כמובא בספר³⁴ **ששת אמות** (בארשתי, תרמ"ד) וז"ל: **דנהה יש בכל דבר חומר ופועל וצורה ותכלית חומר נוף העשה. ופועל העושהו. וצורת העשהו. ותכלית העשהו.** ורגי"ג הם הג' בחינות. והם ג' ימים דקמי שבתא ובדתר שבתא שהם הארת הנפש שהיא החומר. והרוח שהיא הצירור. והנשמה שהיא כח הפועל. אצל השבת היא התכלית. והיא הנשמה יתירה דכ' כל הנשמה תהלל. פי' כשהנשמה בשלימות אז היא העדות וההלל להשי" והיא שבת דכ' ב"י סוב לחודות והיא התכלית. ובאמת יש לכל הבריאה חלק השבת. כיון שהוא התכלית וכן כ' וישבות כי מכל מלאכתו העיד הכתוב כי הניחא הי' לפניו ית' מכל מלאכתו ממש שכל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו רק לצדקים מתגלה זה התכלית.

כ"ד כמש"כ **הצ"ח** (תנחומי ד"ב ע"א) וז"ל: **ואולי לא מפני חשיבות הארץ קדמה אלא אדרבה לשפלותה. והנה ג' עולמות יש, עולם החומרי הגם יעבור שאנו בני אדם שנונים בו, והוא ממרכז הארץ עד השמים ולא עד כלל, והוא כל מה שנעשה מד' יסודות.** ונחלקו ואח"ז הוא עולם הגלגלים שהוא אמת מה המיוסדות אבל הם גשם אחד ספירי. ונחלקו הפילוסופים אם הם חיים בעלי מידע או הם גופים מתים מה היסודות ופעולותיהם אבל ברצון כי אם טבע הוטבע בהם. כמו פיסודות התחנותים שיש לכל אחד מהם פעולה מיוחדת, כמו אש לחמם והמים לחלחל ולקרו. וכמו כן כל היסודות, אבל אין פועלים ברצון כי הם בודאי גופים מתים.

ועולם השלישי הוא עולם השכליים הנבדלים לשון הפילוסופים ובלשון רז"ל עולם המלאכים. הם חיים בודאי בעלי מידע עושים אף קונום בגשם פצה ובשמחה. כ"ה כאן המקום הראוי להציג את תשובת הרבי מליאוויטש זי"ל על שאלת מספר היסודות כפי שהיא מופיעה בשתי תגובות כתובות שלו, אחת - מכתב שנכתב במקורו באנגלית (הנשאת את התאריך ח"י סבטת תשי"ב 46 בינואר 1966) תרגומו לעברית, נוסף בספר "מורה לירד נבוך" כ"ד ג עמוד 149), והאחרת - פתק שהוא כתב בעברית (ליקוטי שיחות" כרך ח' ע"ה 484), עליו הוסיף כמה מילים באנגלית. ראשית, המכתב הראשון: "אהה. מקבש את השכר שלי על לבני ההתייחסות לארבעת היסודות הבסיסיים הנזכרים בפרק א' של התניא, וזהו שואל אותי איך אפשר ליישב את עם הכימיה המודרנית, המכירה יותר ממאה יסודות.

בטרם אסביר, עליי לתקן לפחות שני פרטים במכתבך. ראשית, מקור האמירה הזו אינה בתנאי פירוש שאתה כותב, אלא היא נמצאת במדרש ברי, במדרש ד"ב, וביתר אריכות וביתר פירוט בחלקים רבים של ספר הוהר. כמו כן ישנם הסברים נוספים בספרים אחרים של תורת הקבלה. שנית, הכימיה המודרנית לא מכירה יותר ממאה יסודות בסיסיים, אלא מספר סוף קטן מהרבה, אם מעצמיים זאת למרכיבים או לחלקיקים הבסיסיים ביותר. כפי היסודות עצמם מורכבים מאטומים, שהם החלקיקים הקטנים ביותר שישוד יכול להתפרק אליהם ועדיין לשמר את תכונותיו ומאפייניו. אבל האטומים עצמם מורכבים מחלקיקים נוספים, זעירים אף יותר, כגון אלקטרונים, פרוטונים, נייטרונים וכו'.

שה"אופנים" שהם ה"גלגלים" לדעת הרמב"ם "אין בהם חיות עצמם רק מקבלים החיות והתנועה מן המלאכים המניעים אותם" וכמו שנאמר ביחזקאל^מ "כי רוח החיה באופנים".

לפיכך - כותב המלבי"ם - "הבאים בסוד ה' היה להם סדר אחר וחלקו את העולמות לארבעה, שהם, עולם האצילות והספירות, ועולם הכסא [=מוח; קודש קדשים], ועולם המלאכים [=לב; היכל], ועולם העשייה [=חדרי בטן; חצר המשכן], שכולל את הגלגלים והכוכבים והעולם השפל בכלל^{מא}, וכן האמת" - עד כאן לשונו של המלבי"ם.

חומר וצורה

כאמור, המציאות כולה מורכבת משתי חלקים כלליים: ה"חומר" וה"צורה"^{מב}, או ה"גולם" וה"צורה" בלשון הרמב"ם^{מג}, כשה"גולם" הוא החומר המורכב מן הארבע היסודות, אש רוח מים ועפר, וה"צורה" היא המהות הרוחנית המגדירה את ייעודו ומטרתו של הדבר, והיא

ומבאר בעל הכלי יקר^ל כי השוני שבין עולמות אלו מתבטא בכמות היסודות שיהיה הם מורכבים, בעולם המלאכים קיימים ישויות רוחניות המורכבות כל אחת מהן מיסוד אחד בלבד - מיכאל שר של מים וגבריאל שר של אש^{לה}, בעולם הגלגלים קיים עירוב של שני יסודות, ואילו בעולם התחתון מורכבים העצמים מארבעת היסודות - אש מים רוח ועפר.

והנה חלוקה זו של הקדמונים שחילקו את המציאות לשלושה עולמות מיוסדת על מה שחשבו חכמי האומות בזמניהם שהשמים וכל צבאם אינם מורכבים מאותו החומר שממנו עשוי כדור הארץ שלנו אלא הם עשויים מה"גשם החמישי"^{לז} שהוא חומר ספירי ורוחני^{לו} - עד כדי כך שהיו הקדמונים מתייחסים אל הכוכבים והגלגלים כאל בעלי חיים ושכל^ל.

אמנם כבר כתב המלבי"ם בפירושו על התורה^{לח} שבזמנינו נגלה לחכמי דור אחרון שהכוכבים הם מורכבים מיסודות כמו הארץ שלנו, וכולם דוממים מתים, ואין הבדל בינם ובין הארץ שלנו^{לז}, וכפי הנראה מן הנאמר בחזון יחזקאל^{לט}

שרשו מעולם הגלגלים ששם מקור התנועה וכולם חיים ומשם מקור החיות והתנועה וע"כ ניחם נפש החיות לעולם השכליים, ואת נפש המשכלת ייחסו לעולם השכליים הנפרדים שהם ישפיעו מעינות השכל וימיימי החכמה והדעת.

אמנם הבאים בסוד ה' היה להם סדר אחר וחלקו את העולמות לארבעה, שהם, עולם האצילות והספירות, ועולם הכסא, ועולם המלאכים, ועולם העשייה, שכולל את הגלגלים והכוכבים והעולם השפל בכלל, וכן האמת, כי הקדמונים לטעם שחשבו שהגלגלים והכוכבים אינם מד^מ יסודות רק מנשם חמישי, וע"כ יחסו להם החיות או גם ההשכלה, וע"כ עשאו לעולם כפ"ע, אבל נגלה לחכמי דור אחרון שהכוכבים הם מורכבים מיסודות כמו הארץ שלנו וכולם דוממים מתים, ואין הבדל בינם ובין הארץ שלנו, וכן התבאר במרכבת יחזקאל שהאופנים שהם הגלגלים אין בהם חיות בעצמם, רק מקבלים החיות והתנועה מן המלאכים המניעים אותם כמ"ש (יחזקאל א) כי רוח החיה באופנים, והתבאר בפי המרכבה שיחזקאל ראה ג' עולמות שהוא האופנים שהוא העולם העשייה ועליהם החיות שפע החיות, ועליהם עולם הכסא ששם הבינה וההשכלה, וכן בארץ בקונטרס הישרעל שמסגרו שציון הגדול ירוחו אל האדם שהוא העולם הקטן מתחיל את העולמות הנפרדים שהוא מעולם הכסא ולמטה שהם יצוירו עין גוף ולבשו אל את החצוצות הנעלם בתוכם ויתגלה בכל עולם כפי כלי העולם ההוא והכתבו, ולפי^מ ביחוס חלקי האדם אל חלקי העולם יהיה המוח כנגד עולם הכסא ששם שרש המחשבה והבינה ולנגדו היה בית קדש הקדשים בגוף הכללי, והלב כנגד עולם המלאכים ונגדו במשכן המחיצה האמצעית שהוא ההיכל, וחדרי בטן נגד עולם האופנים ונגדו חצר המשכן ולכיו.

טז וכן במלבי"ם א פרק ד א כ.

יז וראה מה שמובא בספר שו"ת סודות (אות תלם, סוד ע"פ אמת) בזה"ל: וכל סוד שגיע לידך, הראשונה תפישוהו בד' יסודות ואח"כ בגלגלים ואח"כ במלאכים ואח"כ ב' ספירות, ולכן בסוד נעליהו ממדריגה למדריגה.

יח ראה המפרש על הלכות מדע (פרק א): ולא אחד כגוף וכי. ויש גוף שהרבה בו גליה כגון גוף החי שאע"פ שהאדם או הבמהה גוף אחד הוא מורכב מאברים הרבה, וזה ברור למראית העין שהוא מורכב ואינו פשוט. אלא אפילו גוף הנגלה או אחד מהיסודות שראוי למראית העין שהוא אחד ואינו מורכב הוא באמת אינו אחד מפני שהוא מחובר מגולם וצורה והוא אינו שני.

יט ביד החזקה (הל' יסוד התורה, פרק ד): ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטע מן הרקיע וכל שיהיה מאדם ומבמהה ועוף ורמש ודג וצמח ומתכת ואבנים טבוח ומורליות ושאר אבני בנין והרים וגושי עפר הכל גולמן מחובר מארבעה יסודות הללו נמצאו כל הגופים שלמטה מן הרקיע חוץ מארבעה יסודות האלו מחוברים מגולם וצורה וגולם שלהם מחובר מארבעה יסודות האלו אבל כל אחד מארבעה יסודות אינו מחובר אלא מגולם וצורה בלבד.

וכן ע"ד^נ כתב ג"כ בספר הכתב והקבלה (שמות לב) בזה"ל: כי אף שהוא ית' ממלא כל עמין בהשגחה גמורה, מ"מ מצאנו שגם בעולמות העליונים, כל עולם חלקו ומשונה מחברו בבחינות שונות, ואנחנו משיגים השגות שונות בחלקו בבחינות פרטים דרך השתלשלות, כעין קור אור המאיר הקדמוני להשיג התגלות אורו ית' בעולמות וכחות חלוקים, שכל עולם וכח היותו עליון התגלות אור אלוקי בו יותר, כי כל כח מהתחתון שבתחתונה עד העליון שבעליונים המשתכ קיומו ויחידו הוא ע"י הכח שלמעלה הימנו, שהוא נשמתו המתפשטת בפנימיותו, וכך הולך ע"ד הסדר הזה מעל גבוה, כי כללי כל הברואים וכחות התחתונים הם מהתמזגות ד' יסודות, ושרש הד' יסודות הם מהד' מלאכים שסימנם אר"ג"מ, והד' מלאכים שרשם מד' חיות המרכבה שהם כללי כל שרשי נפשות כל הברואים התחתונים, שכל מיני חיות שרש נפשותם משתלשל מן פני אריה שבמרכבה, ונפשות כל מיני הבהמות משתלשלות מפני שור, ושל מיני העופות מפני נשר, ונפש האדם הוא מפני האדם ושרשם וחותם של הד' חיות הוא מהעולם שעליהם וכן עד לעולם ולעילא, ושרש כל השרשים דלחון הוא מד' אותיות שם הוי" ב"ה.

יב וראה לשונו של הכלי יקר (בראשית יט:טז): שרק הוא ית' אחד בתכלית האחדות לכל הקרב הקרב ביותר אל ההב ראשונה ית' נמצא בו חלק יותר גדול בענין האחדות, כי המלאכים הקרובים אליו ית' א"ע"פ שיש בהם רבוי המינים כי זה נברא מאש, וזה ממים, וזה מרוחות, מ"מ אין בהם הרכבת ד' יסודות אלא כל אחד מהם הוא מיסוד א' פשוט בלא הרכבה. והעולם האמצעי נוסף על רבוי המינים יש בכל אחד מהם הרכבת שתי יסודות, כי השמים נבראו מאש ומים, נוסף עליהם התחתונים שיש בהם הרכבת ד' יסודות, וא"כ כל עברו משופע ועולה עד עמוד המעלה עד אמה אחת המורה כי הוא יתברך רוכב על שלשה עולמות אלו תחתים שנים ושלישים.

יג וראה רמז נאה המובא בספר הפליאה המקובל רבי אביגדור בן יצחק קרא (ד"ה ראה הבן י מיהרה א מאדני) וז"ל: ותחוב ד' מלאכים שחבון ד' יסודות ויש כמאל אוריאל גבריאל רפאל בנימי אש מים רוח ארץ, ואם תחליף אלו של אוריאל בני תאמר נוריאל ובה הסדר מיכאל רפאל נוריאל רפאל עולה בנימי אש רוח מים עפר.

יד ראה המפרש על הלכות מדע (ג): כל הגלגלים אינם אל קיימים ולא כבדים וכו'. נתבאר מדברי הפילוסופים שגם אלו כגולם אבניקע הירידות ולא מחובר מהם. ואמתת גולם השמים לא נודע להם לפיכך לא יאמר בהם שהם (ה) קלים ולא כבדים אלא טעם וכל רוח מפני שכל אלו המקרים הם בהם שלמטה מגלגל הירח ודבר שלא נודע מהותו לא יאמר טעמו.

יז וכמש"כ האברבנאל על שמות כ ה. יח וזה לשון המלבי"ם (פר תרומה, סדר רמזי המשכן): ובאשר התבאר כבר שהאדם והעולם הם ג"כ יחוס לז"י עד שהאדם עולם קטן והעולם אדם גדול, הנה חמיו הקדמונים בהשקיהם ע"ז חלקו את העולם לשלש חלוקות שהם עולם השפל ועולם הגלגלים ועולם השכליים הנפרדים ולפי"ז עולם השפל נערך נגד הנפש הטבעית שכל עיניה להצמיח גוף האדם וכן הארץ זרועיה לצמיח וכל רוח חיים אין בקרבה כי החיות שבעולם הזה

"אמיתת עצמו של כל דבר" כלשון המהרי"ל¹.

ה"צורה" איננה בהכרח צורתו החיצונית של הדבר אלא הצביון והנשמה של הדבר, שלפעמים היא גם יכולה להפציע ולהקרין כלפי חוץ, כמו כן ה"חומר" איננו חומר בהכרח אלא הוא בסיס ומצע לצורה, ולעיתים דבר שמוגדר כצורה יכול להוות חומר לצורה עליונה וכללית יותר. הצורה איננה גלומה בחומר מלכתחילה אלא היא הוויה נוספת, כך שלא כל הצורות שוות, יש צורות שהן בטלות לגבי החומר והן משועבדות לו, יש צורות שלילות שמשיתות את החומר כלפי רוע, ויש צורות רוחניות שהן נבדלות מהחומר ומובילות לדרך טובה.

כללו של דבר, כל דבר שהוא נשמה לדבר אחר, הנשמה קרויה צורה והמצע לה קרוי חומר, אף שיכול להיות שהוא בעצמו יהיה מורכב מחומר וצורה, כמו למשל שישאל הם צורה לעולם, התורה היא צורתם של ישראל, והבורא יתברך הוא הצורה האחרונה של העולם כמובא רבות בספר המהרי"ל.

לפי הרמב"ם, השם "צורה" איננו חל על הצורה החיצונית של הדבר, תוארו או תמונתו ותבניתו, דהיינו היותו שחור או לבן, משולש או מרובע, ישר או עקום וכדומה, מכיוון

שכל התארים האלה אין להם מציאות מחוץ לשכלנו מצד עצמם, אלא הם מקרים דבקים בנושא, הווים ומשתנים ונפסדים². ה"צורה" האמיתית היא הציוור השכלי שיש לנו ממהותו של דבר על פי כוחו, פעולתו ותכליתו, המושג המופשט של הדבר שאנו תופשים אותו רק בשכלנו, ובלשון הרמב"ם³: "העניין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא, והוא אמיתתו".

כמו שיש ארבע יסודות בעולם כך גם באדם ישנם ארבע יסודות הכלולים בתוך אותו חומר אחד מופשט, וכמו שבעולם הוא נקרא החומר ה"היוליימי" או ה"נקודה הארציית"⁴ כמובא בזוהר הקדוש⁵, כך באדם הוא מכון כנגד ספירת ה"כתר"⁶ שהיא המחשבה הפנימית של האדם שבה נכללים מחשבותיו הרגשותיו ופעולותיו, והצורה שהיא הנשמה האלוקית שבו⁷ מתלבשת ורוכבת עליהם⁸. לפיכך האדם הוא חיבור של גוף ונשמה שהם "חומר" ו"צורה", ולכן כאשר נברא האדם נתייעץ השי"ת כביכול עם ארבע היסודות והציע להם "נעשה אדם" בלשון רבים, והיינו שהשי"ת ברא את האדם מכוחות שניהם, כי מצד אחד מורכב האדם מ"חומר" המצורף מארבע היסודות, ומצד שני נפש השי"ת באפיו מדליה נשמת חיים שהיא

¹ ראה נצח ישראל פרק יט.

² מה מורה נבוכים א א.

³ שם.

⁴ כמשי"כ הראב"ב בפירושו לספר יצירה (הקדמה) ז"ל: **וכבר נודע בחכמת הפילוסופים האלהים כי יש חומר אחד מצוי והוא נושא לכל ד' יסודות והוא הנקרא בלשון יון היולי. במציאות החומר ההוא איננו במציאות שאר הנמצאים, כי מציאות שאר הנמצאים הם הנמצאים על אחת משתי דרכים והם מצויים בכח, ע"ד משל כמציאות השבולת בחטה, או השנים לולד בן יומן, אף שהטטה עתה אינה שבולת, ולא בן יומן בעל שנים, עתידים הם לצאת מן הכח הזה אל הפועל, וכאשר יצאו מן הכח אל הפועל סר מעליהם הכח הראשון. אבל החומר הנזכר, ר"ל היולי לא סר מהיות לבוש בכח ד' יסודות ולא היה זמן מן הזמנים שיעדרו כח היסודות ממנו. ולכן אמרו על החומר ההוא שאינו לא בכח ולא בפועל, כי הוא מומצע במציאותו בין מה שבכח ובין מה שבפועל, והוא התהלת ראשית כל הנמצאים מותר עליו ולמטה לא נמצאו כולם אלא מאמיתת מציאותו, ואינו עובר בכח בין חלקו ולא בדין והיה והפסד כי הוא ראשית המציאות.** ונקרא בלשון הבינאים גולם שגא: גלמי ראו עיניך, פי גלם הכמה היול"ד כי הוא עולם גולם מצויה אלא הוא מוכן לקבל כל הרוחות, ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו, פירוש ספר (חכמה) וספר (תפארת) וספר (עשרת) כי החכמה ר"ל היול"ד בה יכתב ויצויר כל מעשה עליונים ותחתונים. ימים יוצרו ולא אחד בהם, הם שתי ימי המעשה מן הבינה ולמטה שנאמר כל ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההודו כי כל בשמים, הרי ששה שמות שפעלו בשמי ישר בראשית, פי כל אחד מאלו המעשים פעל מלאכה ליזם אחד וכן כולם.

⁵ כמובא בספר עבודת הקודש (תיא ספ"ד) בזה"ל: **ומהם נמצאות כמה מדרגות אחרות ושירות עדי אין מספר, שנאמר ועולמות אין מספר, ולכתוב היש מספר לגדודיו, והראשונים נשגים על ידם, ואלו נשמה לאלו עד שנמצאו עשר מדרגות של המלאכים שהם בעלי צורה דקה רוחנית. ושתלשלה השתפעד עד שנלממו הגופים השמימיים מכח הבורא יתברך נתחלת מעושים עם הנקודה הארציית הללוה לארבע יסודות, שמהם הורכבו הנמצאים המורכבים כאשר נשפע מאת רשימת הארבע יסודות הראשונים שהם סר זמנים.**

⁶ כמובא בפירושו הרקאנאטי (פ"ב יד) ז"ל: **כי ליבנה המדרגים הרוחניים המשמשים ועושים שליחותם בזה העולם השפל כולן מתלבשין בעת הצורך ואחר כך נשללן ויוצאין ממלבושתן. ואמרו בספר הזוהר (בראשית ס"ד א) לכולא אית לבושא לתלבושא בציורא דלבושא ומשכי תועלתא מעילא לתתא וסלקי מתתא לעילא. (תרגום: לכל אחד מהד'**

יסודות יש סוד לבוש שיוכל כח היולי להצטייר בצלמו, ומשם למשוך התועלת ממלמעלה למטה ואז יוכלין לעלות בסוד המין מלמטה למעלה).

⁷ כמובא בספרה"ק תורה אור (הוספת לפי שטת יוסף) ז"ל: **והענין כי הא"ס נקרא אפס כי אין בו שום תפיסה כי ו' אחריו יצא התתו והוא הכתר כו'. כי כה נהר הוא דוגמת החומר הקדום הנק' היולי שיש בו שרש כל הד' יסודות בכח ולא בפועל ולכן נק' תתו כי הוא מתה מחשבות בני אדם כו' ע"ש. והו' ע"ד ענין שתוק כך עלה במחשבה.**

⁸ כמשי"כ הרמב"ם (הכללות יסו"ד תורה ד טו) ז"ל: **נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל והדעת היתרה המצויה כנפש של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו ועל צורה זו נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשנת ומרהרר אלא הדעה שהיא צורת הנפש וצורת הנפש הכתוב מדבר בצלמנו כדמותנו ואמר על צורה זו הניכרת לעינים שהיא הפה והחוטם והלסתות ושאר רושם הגוף שזו תואר שמה ואינה הנפש המצויה לכל נפש חיה שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש ופעמים רבות תקרא זאת הצורה נפש ורוח ולפיכך צריך להזהר בשמותן שלא יטעה אדם בהן וכל שם ושם ילמד מענינו.**

אין צורת הנפש והוא מחובר מן היסודות כדי שתפחד לא ואינה מכח הנשמה עד שתא צריכה לנשמה כמו שהנשמה צריכה לגוף אלא מאת ה' מן השמים היא לפיכך כשיפחד הגולם שהוא מחובר מן היסודות ותאבד הנשמה מפני שאינה מצויה אלא עם הגוף וצריכה לגוף בכל מעשיה לא תכרת הצורה הזאת לפי שאינה צריכה לנשמה במעשיה אלא יודעת ומשנת הדעות הפרודות מן הגולמים יודעת בורא הכל ועומדת לעולם ולעולמי עולמים הוא אשמך שלמה בחכמתו וישבו העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה.

⁹ כמשי"כ האור החיים הק' (ויקרא כ"ב ז) ז"ל: **והנה האדון ה' צבאות עשה התקשרות כל העולמות ורוחני וגשמי באדם ישר קשר כל הגשמיים וכל הרוחניים יחד, הגשמיים כנה ד' יסודות, וישם על לו חק הרוחניות מכל העולמות. ויש לך ידעת כי הבורא יתגדל לחיבור הרוחני, יתור מהתנגדות אש ומים, ולזה נתחכם ה' ברוך הוא וברא באדם מכוון הראשון שהוא הנפש שאין בה אלא חלק מועט ממהותיותו, והשרה בתוכה בחינה עליונה ממנה שהיא בחינת הרוח, ונמצאת הנפש ממצעת בין הרוח בין הרוח, כי אין הרוח עומד בשגם בלא אמצעות הנפש, וכמו כן הרוח ממצע בין הנפש והנשמה, כי הנפש בערך הנשמה שאורה רב כגוף לערך הרוח, וכן נשמה ממצעת בין הרוח ובין נשמה לנשמה, נמצאת אומר כי הנפש יכולה עמוד לבדה, והרוח בב', והנשמה בג', ונשמה לנשמה בד'.**

אברהם ושרה

ואיתא בזוהר הקדוש¹ כי הזוג הראשון שממנו הגיח ונבנה ביתה של האומה הישראלית, הלא המה אברהם ושרה, מורים על שני החלקים הכלליים הקיימים אצל כל אדם, שהם החומר והצורה, והיינו כי אברהם הוא כנגד הצורה ושרה כנגד החומר, אולם חלילה להעלות על הדעת כי אברהם ושרה הם משלים בעלמא ולא היו מעולם בפועל, אלא וודאי שמקרא אינו יוצא מידי פשוטו, והפרשנות המהותית אינה סותרת את הפשט אלא מוסיפה עליו ומעמיקת בויה.

ה"צורה"². והנה תיכף ישרעה שנברא האדם יכול עתה העולם לבוא על תיקונו באמצעות עבודתו, כי על ידי שיהפוך את החומר שלו המורכב מהד' יסודות לצורה ישפיע כך על כל העולם, ולכן אחר בריאתו נאמר "וירא א-להים את כל אשר עשה והנה טוב מאד"³ כי האדם הוא השלמת הבריאה⁴. וראה בספר המפואר לרבי שלמה מולכו, כי שני היסודות המים והעפר נחשבים כ"טוב", לעומת זאת הרוח והאש נחשבים ל"רע", והאדם עם נשמתו נתונים ביניהם על מנת לבחור בין הטוב לרע⁵.

מה שהוא עליו מחבור ההעדר המחיב למות הגופות כולם, כל זה גם כן להתמדות ההויה והמשך המציאות בבא זה אחר סור זה.

¹ וכך איתא שם (קדומים): לפיכך דע כי אעפ"י יש ארבע יסודות פעולתם היא נכללת בשני חלקים סימן לך טוב ורע, כמו שנודעך, והנשמה שרויה בין שני חלקים הללו שהיא חלקו של הקב"ה שבוולתה לא יצא שום דבר לפעל בשלימות. ואמרנו בד' יסודות נחלקים לשני חלקים ושנים טוב ורע, מפני שהמים והעפר הם גשמיים וישגם המשוש הרוח והאש אפי"ו, שהם גשם אל ישגם משוש הידים כי האש לא ימצא בלי נושא כמו עץ ומתכות וכיוצא בזה. והרוח אינו נמצא בשמותו לעינים ולא משוש בידים ולרוב דקותם וקלותם דומים זה לזה. והמים והעפר הם כבדים ומשיג אותם המשוש. לכן נוכל לומר שארבע יסודות נכללים בשני חלקים וייחסנו טוב למים ועפר, שמולידים צמחים וורקים לקיום העולם. וייחסנו הרע לאש ולרוח שהם מזיקים ומפסידים ושרפים ומבישים ומכלים הבריים על דרך "אש וגפרית רוח זלעפות" ובפסוק בראשית רמז, שכן בריאת כל הנבראים של מעלה ומטה בשלמותם וכחם וממשלתם הראוים להם. וכן תמצא בו ז' תיבות וכו"ו איתוית לרמזו לשבעה כוכבי לכת והנהגת העולם מהכח שתנו להם הקב"ה. ובהזכיר שמים נכלל בהם שני יסודות שהם אש ורוח הנמצאים למעלה. ובהזכיר הארץ נכלל בה מים ועפר הנמצאים למטה. "ורוח אלהים מרחפת" היא השגתה שהיא חלק של הקב"ה הנתנה בין שני חלקי היסודות.

² לך לך עט ע"א; וירא קב ע"א.

³ ראה מה שמובא בהקדמת הספר מנחת קנאות להרשב"א: ר' אבא מאיר מלוגיל מחכמי צרפת הדומיות חי במאה הראשונה לאלף הששי. הוא עמד במשא ומתן של הלכה עם כמה מחכמי דורו.

בזמנו התייחס וישיב פרובינצא לעזוב עסק התורה ועסקו רק בפילוסופיה ובפרט בכתבי אריסטו ונטו אחרי דבריו גם באלקות עד שכפרו ממש בפשטות התורה ונחידוש העולם והנסים (תשבת להרשב"א, סימן תר"ד).

התפשטות רעיונות כאלה סייע הרבה הספר "חובות המלומדים" של ר' יעקב אנטואלי. ספר זה היה נפוץ מאוד ונתקבל על חוגי חובבי הפילוסופיה בספרד ובצרפת הדרומית. היו והנהיג לקרוא בו באזני הקהל בשבת אחי החתרים. פירושי של ר' יעקב אנטואלי דומהו לבשו צורות משונות. למשל, אברהם ושרה רומזים לחומר וצורה; שנים עשר השבטים הם י"ב מלות; יצחק ורביקה רמזו על השכל הפועל והנשמה המבובנת; עקב הוא יצר-הרע; ארבעת חלקים בספר בראשית על מלחמת ארבעת המלאכים נגד החמשה, הריהו מלחמת ארבעת היסודות נגד חמשת החושים; אפילו משה רבנו, שדבר עם אלקים פה אל פה, אינו אלא משל, וכו'. דעות כאלה הובעו לפני קהל רב מעל בימות הלכה, הנכנסת, בחצות-עיר ואפילו בכינוס-משפחה (פני' ארתודו של ר' שלמה בן יצחק מלוגיל שנספד ב"שבתורה", שנת ה'ת"ד).

ר' אבא מאיר הרגיב את הסכנה הגדולה שעמדה ליהדות בזמנו. לכן יצא לקנא קנאה גדולה ועורר את חכמי דורו, וביחוד את גדול הדור שבספרד, ר' שלמה בן אדרת (הרשב"א) לכתוב פתחו של אולם, והמה ואבותם גדולי עולם, גלוי לכל העמים ומעיניו לא נעלם, נודע שיתעורר רוחם דעתם בתורה ותפלה, וחקוק פתחי שערים שכלם, רק כי תמחו מים כולם, איך נתנו יד לפושעים המעתיים, כי נתנו אלי חכם שופר, וכאור בוקר ברית האמת כופר, וייטב בעיניהם עיונם בספרי היונים מושר פה, ועו"ל בלבך תכבד, הדי ה' תקצר, למלט תורתו מיד זרע? ומה הניחו אלה לתורה, כי יפכו הכל לחומר וצורה?

⁴ פירוש זה הביאו הרד"ק בשם אביו (בראשית א' כז) וזה לשונו: ומה שאמר נעשה בלשון רבים פרשו אזוני אבי ז"ל, כי כנגד היסודות אמר שמכחם יצאו הנבראים וברצון האל, כמו שאמר תדעש ישרעו תוצא. וכאלו אמר ליסודות נעשה אני ואתם בשותף, כי הגוף יהיה מי היסודות וברוחו יהיה לעיני כמו המלאכים, וכן מצאנו בדברי חז"ל (בר' ב' ג.) במלאכת שמים וארץ נמלך.

⁵ וכ"כ כבר הרמב"ן (בראשית א' טו, הביאור זבנו בחיי בשם הרמב"ן בשם הרד"ק על סור הארץ): והפשט הנכון במלת "נעשה" הוא, מפני שכבר הראית לדעת (לעיל פסוק א') כי האלהים ברא יש מאין ביום היסודות לבדו, ואחר כך מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוף לשרוף נפש חיה והיה המאמר בהם "שרצו המים", והיה המאמר בהמה "תוצא הארץ", מים באדם "נעשה", כלומר אני והארץ הנזכרת נעשה אדם, שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בהמה ובחיה, כדכתיב (תלג' ב' ז) ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה, ויתן הוא יתברך הרוח מפי עליון, כדכתיב (שם) ויפח באפיו נשמת חיים.

וכן עז"ז מובא במאמר השכל' (ביאור לפיוס א-ל א-להים ה' דבר המאמר בעבריים שני של שבועות דף ט"ו) ה"רלב"ן (כ"י אלקיה בן ר' נתן האשכנזי זקנו של הר"ש ז"ל): ויש בו לסכלים ב' פסיקות האחד שהוא בלשון רבים, והשני בהזכיר צלם, ודע כי אמרו נעשה אדם עניינו אני והארץ כי ביום א' ברא הש ית היסודות יש מאין כמבואר, ומשם ואילך ברא ועשה מן היסודות ההם ונתן בהם כח לא אחד למינו ולענינו, וכש נעשה כח השריון בנפש הדגים במאמר ישרצו המים, ובבהמה במאמר תוצא הארץ וגו' אמר באדם אני והארץ נעשה אדם בצלמינו שתוציא הארץ הגוף מיסודותיה ויתן הוא ית' הנשמה מן העליונים.

אמנם הרמב"ן בספרו מעשי השם (תלך מעשי בראשית, פרק ז') הק' על פירוש שמקורו אצל הרמב"ן ז"ל: המדעיים והאגודות שבאמרו במאמריהם, ואם היה שגא' נעשה אדם בצלמו מפורסטים הם, ואם באחי להביאם תכבד על המלאכה, הם זרפי הפשט אשר כי יתפארו איש על מקומו וזרח הוא שם אל אביא רק דברי הרמב"ן ז"ל אשר יאמר כי הוא ה' היתר נתון מכל מה חשבונו וזולתו וכו' (הביא שם את פירושו הרמב"ן).

ואין מאמרו זה מספיק מכמה טעמים. ראשון של יתכן לומר נעשה אדם לדבר שהאדם חלק ממנו, והיך יאמר לארץ נעשה וגוף הארץ חלק ממנו הוא המעשה, ועל זה יצאה היתאר הגרון על החוצב בו, שהרי הקב"ה לקח חלק מן הארץ והפשט יצורה הטבעית והולכיש לה צורת האדם ואתה קריאת הארץ עושה האדם, ואם אמרת כן עשית הבה חומרית סבה פועלת. שני שלפי דבריו הוא מביא ראייה ממה שגא' ויצר ה' אלהים וגו' עפר מן האדמה, וזו ראייה נגדו שא"כ לא עשתה הארץ באדם מה שעשתה בהמה וחיה כיון שנאמר שהקב"ה יצרו מן האדמה לא נאמר כן בהמה וחיה. שליש ג' גדול מכולם שלא ידעתי התועלת הנמשך מן המאמר הזה שיאמר כי האדם יהיה משנייה וידמה לשניהם. ור"א כתב כמה דרכים אזה ומכללם כתב, שאם היה אומר אעשה ויהי אומרים שכולו מן העליונים, ואם היה אומר תוצא הארץ הייתי אומר שכולו מן התחתונים. ובאמת לא ידעתי היאך נטעה לומר שכולו מן העליונים והכתוב מכירי היחוד עפר מן האדמה, והיך נאמר שכולו מן התחתונים וכתוב אומר שנפח בו נשמת חיים שלא נאמר כן בהמה ולא בחיה (והוא מה שביאר שם באריכות). די בראשית א' לא.

⁶ כמשי"כ הרד"ק (בראשית א' לא) וז"ל: וירא אלהים, כלל כל אשר עשה עם בריאת האדם לאמר עליהם בכלל כי טוב, כי כלם הנבראים הששלים נשלמו עם הבריאת האדם וכלו לא היה להם שלימות כלום מאד. והנה אלא את שברא אלא את הארץ הכל לא אשר עשה האל טוב ועמד כל אחד על שלמותו הנאות לו, ואע"פ שנקשר ההעדף והאפיסה עם מציאת העולם הם השפיל הנברא מארבע יסודות הכל טוב, כמו שכתב החכם הגדול הרב רבינו משה ז"ל (מורה נבוכים ג') והנה טוב מאד עד שמציאות זה החמר השפיל לפי

בספה"ק שם משמואל¹⁷ מוסבר כי רעיון זה אינו מטפורי ומשל גרידא, כי שניהם בכוח מעשיהם אכן הנחילו והחדירו בנפש צאצאיהם את שני כוחות אלה, והיינו כי אברהם אבינו שהגיע לאמונה מתוך יגיעה עצמית החדיר במוח צאצאיו את "קדושת השכל" האמונה הוורשית

בהש"ת השייך אל ה"צורה", ושרה אמנו שנוסתה בכך שאהבתה וחשקה לא יפנו לפרעה זה לאבימלך אלא שליבה תתלהב ברפשי איש שלהבת י-ה רק אל השי"ת, החדירה בליבות בנייה את "קדושת הלב" השייכת ה"חומר".¹⁸

ושלחו לשונם באברהם ושרה, הלאלה תהיה כפרה? הלשומע יערבו חיים. כי היכחו אלה לעיניהם דברי אלהים חיים: הלא לוו עיניהם לראות, אם יעזו אלה פיניהם כנגד אינו הכשר, הלא יכאב כל בשר עד נקח מקמתנו ממנו וניסרם במוטר אכזרו, מה בעיני ואיך נשא פנינו אל אבינו שבשמים: אשר חטאו בדבר ואנו נושאים להם פנים, ונקים להם בצ"ץ שבין עיניהם וכי יישאל מה תשיבנו: יום על פנינו וכיחנו, החשש יאמר גבור אני, כי ה' שלחני ורוחו וכי יענני, אמרו לא גבור החיל, איזה מכולנו נצטא מוחו בתוכחות על עון, ואיזה מקנא למענו על מקום גורו מן גו ועזב מנועו? הלא איש אלה אתה וכל מקום שתלך ביתך עמך, ואלהיך אלהי ועמך עמי, למה תשוב אחור די ימין, כי תראה איש להשמאל או להימין, לא להתגדר, רק לעשות תורות אלהינו גדר, פן יעלם כל שועל, ובשרינו תיעל, כנשיאי הבעל, ושלא רסן כל מלגלג, לאמר ולכתוב לעין כל כאשר יעלה המזלג, ולו היה לחמם לנפשמ, ולא יחטאו אחרים לענש בענשמ, כמעט החרשתי אמרתי שנים ושלושה המה, האטר עליהם באר פי, לכו המה ותשאר דת האמת ואהביה, אך עתה אשר בנו על כל ראש רבו, ולא יבוש אם לעין כל ידורך הדרך, בזה יקרע סגור לבם כי אין ראוי להיות לעולם נעלב עולב, ועל אשר אמרת כי נטיב נגן ותשא לפני עמלק העלער ר שמואל קיורתי הלא אתנו מאגן, מי ידעו יותר ממתני מה ומתכיר וממלתו לאמי, ולכי יודעו, קדושה לרבים בשמו ראיתי הלוהמים בלחמו, פרחתי הרבה כמתקרחים בשכמו (והאר עוד בפסוקים: י' סט: לב: סא: נב: טס: סא).

וראה עוד שם את אגרת ההתנצלות מרבי שם טוב אבן פלקיירא המובאת שם בהקדמה, בהם הלשון: קנא קנאתי אתי' אלהי ישראל, בראותי איך מזרע קדש בפת בג העמים מנגלה, הורס סמלי התורה ואין לה דורש הואל, וגדולי השם ושיבתו ואין מוכיח לאנשים אהל, אומרם, הנח להם, עד יבוא אליהו או יעמוד מיכאל, ע"ז קראתי בצנעה ועקתי לאחד מהמיוחסים בדורו כהלל שמואי, אמרתי, "הבה עצה ודבר הלוהיכ ציד הרמאי". וענה אלהי, אל תשמני מן החטודים על הדמאי, אך שלום הי בימי, וכן היו דברי עם קצת גדולים, בידי המטה והפתילים, לידם כל פורץ ומרבה משולשים, לקפח את סקויו לשבור רגל ולשבר את תכליתם, להשנות הדרים פעם ושתיים, ראיתי קבלו הדברים בעצלתים, ושמתני חבוב הדרשות הקשות בימים שביתם, עד שהגיע בהם הסבלות והכפירה, שעטע שוההוה שרר חומר וצורה, הלא כבי הרב המליצה יונקם, בשש כנפים יעופם, כחרתי כבית הרב לחסופה. ה"ה הרב הישיש הגדול בחכמה, רבינו שב"ר אברהם ן אדרת, העומד לשם ולתפארת.

¹⁷ וזה לשון קדשו (פר"י שו"ת הי"ח, פ"ד): אהנה בוה"ק (ע"ט) בסתרי תורה ויקח אברהם את שרת אשתו אד גופא איתיה לגבי ששמתא ננוקבא לגבי אדורא, וכדבריי המתקרים שאברהם ושרה הם חומר וצורה. וכבר הגדונו שאין זה בדרך משל ומליצה כלכל, אלא אברהם שזכה למעלתו ע"י הקוה ושכל הישר ושהיו שני כליותיו נובעות חכמה הוריש לישראל בחינתו להיות ישרי המוח והשכל, וכאלו אברהם הוא בחי' הנשמה שישתקף ושרה היתה בחינתה תשוקה וחפץ לאלקות, והי הנסיון שלה שנקלחה לבית פרעה ואבימלך, ואלה התדבקות בהן, ונחתה וסלת, ולי לפגמו תשוקתו וחפץ לבבה כלל ח"ו, והיא הורשה לישראל בחינתה שוף לבבה ותשוקתה להיות נמשקת ומתדבקת באביה שבשמים, וכאלו שרה היא בחינת הלב שבישראל כי התשוקה והחפץ מתייחסים ללב, באופן שאברהם אביה' היי השכל והמוח שבישראל שרה בחי' הלב שבישראל, ואף ששניהם בשניהם מ"מ הי' לו סוד, והנודע בלשון חכמי' שבת ק"ה (ע"ב) אבוק במאי זחיר טפי, והם דברי הוה"ק שהמשיל את אברהם ושרה לנשמה וגוף דהיינו בחי' המוח והלב, והמתקרים לצורה וחומר, ומזכירי אחים. וכן כתב אל"ע יולב שניו העם.

¹⁸ כמובא בספרי"ק שם משמואל (פר"י שו"ת הי"ח, פ"ד): במד"ר (פ"ה) כתיב אשת חיל עטרת בעלה, אמר רב אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בעעלה, רבנן אמרו מרתא לבעלה כלל מקום האישי סוד ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. וברשי"ת מכתב שתי' אברהם שולל לשרה בגביאות, ולפי שש דהברים נראה לכאורה ששרה היא בחינת גדולה מאברהם. אך בוה"ק שאברהם הוא הנשמה ושרה היא הגוף, וכן הלא הלשון הראשונים שאברהם ושרה הם חומר וצורה, וא"כ היא ליתן שהגוף יהי גדול מן הנשמה והחומר מן הצורה.

ונראה הדנה דברי הוה"ק שאברהם ושרה הם נשמה וגוף לאו בדרך רמז ומליצה ואסמכתא בעלמא כתב כן אלא כן הוא באמת, והיינו שהשכל האלקי וההארה האלקית שנמצאים בישראל הכל נמשך מאצ"ה, וכל תשוקת ישראל לאביהן שבשמים והדביקות שיש בישראל הכל נמשך משרה, באופן שאצ"ה הוא הנשמה והשכל

שבישראל, ושרה היא הלב שבישראל, כי האבות כל מה שפעלו לא לעצמם לבדם פעלו אלא גם לזרעם אחריהם וכלל ישראל כולו.

ואברהם שיהי חכם גדול בעיני העולם כולו, ובוה"ק (ריש פ"ה) האריך מאד מחכמתו הגדולה, ועוד שם בוה"ק (פ"ב) אמר רש"י ת"ח כלא רזא דחכמתא איהו וקא רזו הכא בכמתא ודרגין זלתתא דקא נחית אברהם לעומקיא דלתון וידע לון ולא אתדבק בהו, ע"כ. והיינו דביטל את חכמתו הגדולה להשי"ת והלך בתמימות ואף מה שלא הסכים עמו שכלו והי' נראה דז בעיניו לא השגיח על שכלו, וכמו שתי' הענין בהקדיש, שאברהם ידע שפיר סוד הקרבן וידע שאין אדם ראוי לקרבן ואפע"ן כן לא השגיח על שכלו וקיבל דבר השי"ת בתמימות. וממנו תיקש לשרא הנסיונות, שבאם הי' גם שכלו מסכים לכל אלה לא הי' נחשב לנסיון כלל, כי דקדיקים לבם בשרושת אל כל אשר יחפוז יטנו, ואם הי' גם שכלו מסכים נקל מאד הי' בעיניו להטות את לבו להיות נמשך אחר שכלו, ועי"כ לא לרעה לומר שכל הנסיון הי' מפאת ששכלו לא התייחד לזה ואפע"כ כפף את שכלו לכרית המוקם. וידוע דפלה ממה מה שזכרנו בורה לכבוד השי"ת הוא בא לעומתו בדרגין עלאין קדישין, וזכותו ויסתר משה פניו זכה לתמונת ה' יביט, ובמד"ד שמה שהסתיר פניו הוא שחלק כבוד להשי"ת, ע"כ זהה לזה עצמו בדרגין עלאין קדישין. וכמו כן אצ"ה' באשר בטל את שכלו לרצון השי"ת ז"ל להראת שכל אלקית מאד מאד ולא וגם לכל זרעו אחריו בצד מה. ושרה באשר בטבע הנשים להמשך אל החומריות ביותר והתשוקה שלהן ביותר בשחשם משרה לפרש שזכתה לקרשה שלימה בתורה מענין וכבר אמרנו לפרש דברי הוה"ק שחשב ששרה שזכתה לפרשה שלימה בתורה מענין שני חי' ופסיתיה וקבורתה משום שילדה מצרים ולזדבקה בתוך הרע שמה. ולכאורה אינא מוכן וכי לא היה לשרה מעלות רמות ונשאות יותר מזה. והי' היתה נביאה גדולה מאברהם, מדוע לא חשיב רז זה, וכבר היו צנעות לשרא לאלפים שססור נפשם להריגה כדאיתא ריש כתובות. אבל פירשנו שהוה"ק נחית לישור מעלת שרה ויסוד הבניין, כי באשר לזדבקה ברע באה לעומתו בקדושה לתשוקה אלקית ביותר, ונעשה גופה והחלמה שלה דרודק קדישם, ובסביל זה אנה כלל מעלות' הרמות והנשאות והתנאה עליו ויודע שרה חזקה, ונהה היא לא היא לא לעצמא לבד זה אם לא זרעה אחרי' שיהי' גופם והיינו לבם משתוקק לאביהן שבשמים אפי' בלי התחכמות. כללו של דבר, אברהם ושרה הם המוח והלב של כל ישראל, אברהם קדושת השכל, ושרה קדושת הלב כמו שהם עצמם היו, ולעומת שתי הקדושות האלה, קדושת השכל קדושת הגוף, אנו אומרם בברכת ק"ש ואלי עינינו בתורתך ודבק לבנו במצוותיך, ואף שי זה בלא זה אי אפשר, שבלתי תשוקת ועל"ה אי אפשר שההינה כן קדושת השכל והארה אלקית, וכן להיפוך נמי לא ימצא זה בלי זה, ומפורש ששרה ז"ל קדושת השכל ואלא הי' חסיד' נמי התחלתה ויסוד דבריהם בניין באברהם אצ"ה הי' השכל אמרו בא קדושת הלב. ובשרה הי' היסוד הלב ממנו באה ג"כ קדושת השכל והארה אלקית.

ונהה ריש מגילה (ג') וראיתי אני דינאל לבדי את המראה והאנשים אלא עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה עליה וכלה וכו' מאן נינהו אנשים וכו' זה חני זכרי ומלאכי אינהו עדיפי מיני' דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא (פירשי' שלא שנתלה לישראל בשום נביאה) אינהו עדיף מיניהו דאיהו אחי ואינהו לאו אחי, ועי"ל הנביא. ונהה זה צריך פירוש דמזרח שהוה אדף עדיף מיניהו דאיהו אחי באמת לא שנתלה בשום נביא לישראל. ואין יבן עפי' פירש"י (שמות ז' א') שלשון נבואה הוא המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגודרת ניב שפתים, ע"כ. והרמב"ן כתב (רי"ב פ"ה) שזו מעלה למשה שאמר לו השי"ת ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהי' נביאך, היינו שיהא משה כמו שהאלקים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומזכיר אחים. וכן כתב אל"ע יולב ע"כ מה שכתב המהר"ל כמה משטה הי' כבד פה מפני שהדיבור בא מצד ההכבת גוף ונפש ומרעה' היתה נפש ונבדלת ממופו ע"כ כל נשלה בו כח הדיבור, והי' צריך לאהרן שלא היתה כ"כ נפש ונבדלת ע"כ הי' כח הדיבור שיהא נשמה. וכמו הנשמה שלענין דיבור היא צריכה לגוף, ובהו שי לפרש מאמר חכד"ו (רי"ב פ"ה) חכם עדיף מנביא, כי תכלית החכמה שיהי' השכל הנבדל וכל מה שהוא נבדל יותר הוא כענין ביתור כל הענינים המערבבים את השכל, והנביא היא זכיה בשלל במקורו בעליו ופניו סופרף לחומר שאינו כל כך נבדל, כדי שיהיו כלי הדיבור בשלימות, ע"כ חכם עדיף מנביא, ומטעם זה עצמו תכלית החכמה כמו מרעה' הי' צריך לאהרן שיהי' נביא חכד"ו. וזה כ"י נראה בחוש בשועת ששופעת החכמה מלב החכם קשה עליו אז דיבור, כי לדיבור צריך יותר והמשך זמן והשכל משכיל ברעג אחד מה שהדיבור צריך לדבר זמן רב. ולפי הנחה אז יובן מה שנדלא אל"ה נביא, היינו שלא שנתלה בשלימות לישראל, שזה לא הי' מפאת גרעון אלא מצד מעלתו הגדולה, וביחזקאל (כ"ה) הנה חכם אתה מדניאל,

תנאה, הנקראת ארץ כנען".

וכן על דרך זה מובא מהרה"ק המגיד ממעזריטש זיע"א¹⁰, שאברהם ושרה היו כל כך רוחניים ובעלי "צורה" שלא היו מסוגלים להוליד ילודים גשמיים אלא רק רוחניים - גרים, ולכן "אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים"¹¹, ורק לאחר מכן נתרבה התאוה אצלם על ידי אבימלך והולידו את יצחק.

ואי"ה בגיליון הבא נרחיב באחד מיסודות החסידות שהנחיל לנו רבינו הבעל שם טוב זיע"א שהוא העלאת ה"חומר" והפיכתו ל"צורה" - "לעשות מן החומר צורה".

ומובא בספרי החסידות¹² כי אברהם ושרה היו אלו שזכו לראשונה להשלים את תכליתם וייעודם בעולם הזה ולהפוך את ה"חומר" על ארבע יסודותיו ל"צורה", עד כדי כך ש"חדל להיות לשרה אורח כנשים"¹³ - כלומר, שחדל להיות לחומר המתבטא בשרה משמעות של חומר, עד כדי כך ש"ותמת שרה" דהיינו שהחומר איבד את משמעותו לגמרי - "בקריית ארבע" - על ארבע יסודותיו¹⁴ כמובא בזהר הקדוש¹⁵, ונשאר רק "היא חברון" החיבור והדביקות¹⁶ - "בארץ כנען" דהיינו ב"צורה", וכלשונו של מרן החתם סופר זי"ע¹⁷ "שנתחברה בארץ העליונה, אמא

הארבע יסודות, היא חברון שהיו מחוברים בגופו בחייו, בארץ כנען בעולם הזה, הבוחר אדם בזמן מועט.

¹⁰ כמש"כ ה"אור החיים" הק' (בראשית כג ט ז'): "ותמת שרה רמז הכתוב באומרו "בקריית ארבע", לומר כי היא לא יתייחס המיתה לצדיקים, אלא שקריית ארבע פירוש עיר שהיתה בנויה מד' יסודות נפרדה היא ונסעה מהם ואומרו "היא חברון" פירוש שהגם שמתה היא משפעת בהם בחינת החיבור, כי הצדיקים הגם שימותו הגוף אינו מושלל מהחיים, כי צדיקים במיתתם קרויים חיים (ברכות יח), וצא ולמד ממעשה דרב אחאי בר יאשיהו (שבת קנב) (הטעם הוא כי בהיותם בעולם הזה מהפכים בחינת החומר שביסודות לבחינת התעצמותו כנגדו ישיג האדם להפליא לעשות בקדושה ובהשגה.

ולהשכילך בדבר צא ולמד מה שכתב רמב"ם פ"ד מה' יסודי התורה דין ה' שישנתה היסוד ליסוד חבירו הקרוב אליו ויהפוך העפר למים וכמו כן ימצא שבאמצעות דביקות האדם בקונו יתהפכו היסודות כולם ליסוד האש ויסוד האש ליסוד אש הנשמה והבן ואומרו "בארץ כנען" כי העוה"ז יקרא ארץ כנען (זהר ת"א ט) הוא יצר הרע ובאמצעות התעצמותו כנגדו ישיג האדם להפליא לעשות בקדושה ובהשגה.

¹¹ וז"כ החתם סופר זי"ע (בראשית כג א) וז"ל: "ותמת שרה בקריית ארבע שבמקרא ארבעה יסודות היתה נראה כמתה מיתה גופנית, אמנם באמת היא חברון בארץ כנען שנתחברה בארץ העליונה אמא תנאה הנקראת ארץ כנען רמזנו במקום אחר כינעין ר"ת כינור נעים עים נבל, ולא כאברהם שנשאר בארץ אחר מעשי העבודה הקדושה הזאת, וזה בבחי' גר תושב ע"ד (תהלי' ל"ט) גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, משא"כ שרה שמרוב שמחתה בה' נדבקה באור העליון.

¹² מובא בשמו בספרה"ק דגל מחנה אמרים (פר וירא ד"ה תה) וז"ל: "על דרך מה ששמעתי אומרים בשם המנוח הרב המגיד ר' דוב בער ז"ל שאפשר שהיו דביקים תמיד שני הצדיקים אברהם ושרה ברוחניות תאוות העליונים בשעת הזיווג ולכן לא היו יכולים להוליד בגשמיות רק נשמות גרים ברוחניות ועל ידי אבימלך נתרבה התאוה בגשמיות והיו מולידים אחר כך.

¹³ בראשית רבה פרישה לט.

הי שנשתבח במעלת החכמה, ועל כך לגבי ראיית המראה ראה יותר מחבריו, אך מצד זה עצמו לא נשתבח בשליחות הנבואה כי הי' חלש אצלו כח הדיבור כנ"ל.

ולפי"ז יובן שאנא"ה שמעלתו מעלת השכל כנ"ל הי' כח הדיבור חלש אצלו לעומת שרה שמעלתה כח הגוף שהשיגה קדושת הגוף וקדושת השכל היתה נמשכת אחר קדושת הגוף, ע"כ בענין נבואה היתה היא עדיפה מיני', וכעין חגי זכרי' ומלאכי שעדיפי מדינא, אבל לגבי מעלת השכל וקדושתו הי' אברהם גדול ממנה וכמעלת הנשמה על הגוף.

¹⁴ ראה בספרה"ק תולדות יעקב יוסף (פר וירא, אות א) וז"ל: "ונודע כי הצורה שהיא הנשמה נקרא אברהם, והגוף שהיא החומר נק' שרה, כמש' בסתרי תורה (פ' לך דף ע"ט) יעו"ש.

ובזה יובן ואברהם ושרה זקנים באים בימים, ר"ל כי שניהם החומר והצורה זכו בהזדכך חומרים, ובאים בימים למדריגות צורה, ונשמה הנקראת ימים נגד הגוף, והחומר הנקרא לילה כנודע. חדל להיות לשרה אורח כנשים, שהוא מדריגות חומר תאוה גשמיות בחינת נשים, רק עלו למדריגה הנק' נשמה דכורא לכסוף לרוחני. ואחר שבאו בימים ונאמר להם שיחזרו להוליד, כסוד הנפש אשר עשו וגו' וזהו הולדת הבן, והיא בלתי אפשרי כי אם שחזרו לירד ממדריגותו כדי שיהיה לו התחברות עם מדריגות תחתונים להעלותן.

וזה ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה, כי הגוף תמה ואינו מאמין בזה אחר שעלה למדריגות צורה, וביטול תאוות החומר והיצר הרע, איך אפשר שאחרי בלותי היתה לי עדנה להתענד בתענוגי הגוף. ואדוני זקן, הוא היצה"ר אדון הגוף יצה"ר שלו וכי, וזה שאמר הקדוש ברוך הוא למה זה צחקת שרה כאלו הוא מהמנע וכי וק"ל.

¹⁵ בראשית יח א.

¹⁶ כמובא בכ"ל יקר' (בראשית כג ב) וז"ל: "קריית ארבע, על שם המיתה הטבעית, פירוד ד' יסודות, כי האדם עיר קטנה וקריית ארבע.

¹⁷ ואלו דברי הוה"מ (ת"א דף קנב ע"ב): קודשת בריך הוא לאדם, והכניס בו ארבעה דברים הנחלקים בגוף, אמר רבי יהודה המחברים בגוף, רבי יצחק אמר הנחלקים בגוף, שהם חולקים להתפרש כל אחד ליסודו, כשיצוא האדם מן העולם הזה, רבי יהודה אמר המחברים בגוף בחייו, משמע מקרא דכתבי ותמת שרה, זה הגוף, בקריית ארבע, אלו

נכתב ונערך ע"י הרב חיים פנחס הורוביץ שליט"א

לתרומות והנצחות, ניתן לפנות לטל': 050-4120188

תרומות ניתן להפקיד בבנק מרכנתיל 17 סניף 732

מס' חשבון 76879692

ע"ש "בית אשר ורבקה" [ע"ר]

לכל ענייני הגיליון, שאלות והערות,

קבלת הגיליון באימייל, (וכן גיליונות של שנים קודמות, תשע"ט-תש"פ)

ניתן לפנות לכתובת אימייל 2088014@gmail.com

מעוניין להתרים אחרים תמורת אחוזים נאים, בבקשה פנה אלינו!!!